

Med Paulus på livssynstorget - om Apgj. 17,16-34 som apologetisk modell¹

Lars Dahle

For apostlene gikk proklamasjon og argumentasjon hånd i hånd i formidlingen av kristen tro. Dette ser vi ikke minst i beretningen om Paulus på det førkristne Atens torg. Lukas gir her sine lesere en apologetisk modell som har gyldighet også på vår tids etterkristne livssynstorg.

Vi lever i en tid med mange spørsmål, innvendinger og alternativer til kristen tro. Derfor er apologetikk en viktig hjelpetjeneste for forkynnelse, sjelesorg og diakoni. Ikke minst fordi Bibelen selv oppfordrer den kristne til å være beredt til å gi grunner for ”det håp som bor i dere” (1 Pet. 3,15). Apologetikk er altså et bibelsk anleggende.²

På tross av at apologetisk virksomhet ofte har trange kår i kirke, teologi og misjon, finnes det en voksende internasjonal faglitteratur på området. Bibelmaterialet er dessverre ofte sparsommelig behandlet i denne litteraturen. Det er imidlertid én bibeltekst som nesten uten unntak blir omtalt av apologeter som en aktuell nytestamentlig modell, nemlig Lukas sin beretning om Paulus i Aten (Apgj. 17,16-34). På tross av dette har denne teksten aldri vært utforsket i dybden som en apologetisk modell. Innen det nytestamentlige fagområdet er det imidlertid en meget rikholdig litteratur om dette fascinerende bibelavsnittet.

Med dette er bakgrunnen tegnet for min avhandling om *Acts 17:16-34. An Apologetic Model Then and Now?* (Open University, UK, 2001). Det kan formuleres som to grunnleggende forutsetninger. For det første bør apologetikk defineres som ’den tankemessige begrunnelsen – både overfor kristne og ikke-kristne – for de kristne sannhetspåstandene i møte med spørsmål, innvendinger og alternativer’. For det andre trenger apologetikken å forankres i det bibelske materialet, med Apgj. 17, 16-34 som naturlig fokus.

Apostelgjerningene som apologetikk

Enhver forsvarlig tolkning av en bibeltekst må skje i forhold til den aktuelle tekstens større sammenheng. Bibelavsnittet om Paulus i Aten inngår i evangelisten Lukas sitt tobindsverk om Jesus (Lukasevangeliet) og urmenigheten (Apostelgjerningen). *En slik fortellende (narrativ) tekst må leses i lys av både forfatterens hensikt og bokens innhold som helhet.* Det er jo ikke uten videre gitt at det som fortelles i Apgj. er ment å skulle etterlignes av leserne!

Lukas beskriver sin hensikt med tobindsverket i Luk. 1, 1-4 og Apgj. 1, 1-5. På grunnlag av disse to ”forordene” kan forfatterens hensikt med bind to (Apgj.) sies å være tredelt. *For det første* ønsker Lukas å fortelle en troverdig historie om evangeliets vei fra Jerusalem til Rom. Denne historien inkluderer også apostelen Paulus’ møte med Aten (ca år 48-50 e. Kr.), som fortsatt var et viktig symbol på lærdom, filosofi og kultur. *For det andre* forteller Lukas sin historie for å bekrefte sannheten i de kristne lesernes tro på én Gud og én Herre (1 Kor. 8,5-6), en tro som stadig utfordres av alternative jødiske, romerske eller greske livssyn. Evangeliet møter nemlig flere alternative livssyn på veien til Rom, og viser seg – ifølge Lukas – som troverdig i møte med dem alle. Dette gjelder også møtet med atensk filosofi og religiøsitet, slik det er gjenfortalt i 17,16ff. *For det tredje* forteller Lukas om disse ulike møtene mellom kristen tro og andre livssyn for å gi leserne hjelp i deres egen apologetiske tjeneste. Gjennom apostlenes apologetikk får leserne tilgang til viktige ressurser for sitt eget liv. Dermed gir det mening å tale om mulige apologetiske modeller eller forbilder

i Apostelgjerningene, uten at de første eller dagens lesere dermed pålegges å blindt imitere alt apostlene gjorde. Det som her kan avleses i tekstene kan være i form av forpliktende budskap, anbefalte strategier og mulige tilnæringsmåter. I dette perspektiv kan Apg. 17,16ff sees på som en apologetisk modell.³

Hva så med Apostelgjerningenes innhold som helhet? Det synes å være et positivt mønster i Apgj. i beskrivelsen av den apologetiske praksisen til de første kristne. a) Uansett person og situasjon er det en felles underliggende overbevisning om at den kristne troen på én Gud og én Herre er sann. b) Ulike tilnæringsmåter brukes i ulike situasjoner, fordi spørsmål, innvendinger og alternativer er så forskjellige hos de ulike målgruppene. c) Det virker også som om det er en felles struktur i argumentasjonen, siden apostlene alltid søker etter en felles plattform (enten dette nå er Skriften eller skapelsen), deretter argumenterer for den historiske troverdigheten i Jesu oppstandelse og så lar sannheten utfordre den enkelte. Dette positive mønsteret gjenfinnes også i Lukas sin beretning om Paulus som apologet i Aten.

Atenske spørsmål, innvendinger og alternativer

Apostelen møtte et Aten der den politiske og militære storhetstiden var et tilbakelagt stadium. Men byen var fortsatt en viktig kulturfaktor i det romerske imperiet. I en situasjon preget av religiøs og filosofisk pluralisme, sto nye ideer høyt på dagsorden på torget i Aten (sml. v. 21).

Det er verdt å legge merke til at Lukas ikke begynner med å nevne apostelens beundring for de mektige atenske bygningene og den rike atenske litteraturen (selv om dette jo berøres i talen Paulus holdt). Forfatteren starter et annet sted, nemlig med å fortelle om apostelens sterke reaksjon på avgudsdyrkelsen.⁴ Paulus fylles her av nidkjærhet, noe som fører til at apostelen forlater rollen som 'ventende turist' (v.15) og begynner med forkynnelse i synagogen og på torget. I forlengelsen av Paulus sin forkynnelse – som vi faktisk ikke hører mye om – blir aktuelle atenske spørsmål, innvendinger og alternativer til kristen tro synliggjort.

Det synes som om Paulus møtte tre sentrale *spørsmål* i Aten. 'Kan vi får høre mer om dette?' (v. 19f) avslører en grunnleggende atensk nysgjerrighet. Manglende referanserammer ligger bak det underforståtte 'Hvem er de to gudene Jesus og Oppstandelsen?' (v. 18) Videre avdekker et historisk studium, at Areopagosrådet – som Paulus ble ført frem for (v.19) – skulle godkjenne virksomheten til herolder for nye, fremmede guder. Ikke minst gjaldt dette hvorvidt nye altere skulle bygges (til fordel for Atens økonomi!). Dermed var rådets spørsmål til apostelen med stor sannsynlighet 'Trens det et nytt alter?'

Paulus møtte også flere klare *innvendinger* fra atenerne. Noen ser på apostelen som en ubetydelig taler med et tåpelig budskap ('han er en ordgyter', v. 18), andre mener han propagerer for irrelevante, utenlandske guddommer ('fremmede guder', v.18). Med andre ord, – atensk hovmod i forskjellige utgaver. En tredje innvending henger i luften, – 'Dersom vi har feil, hvorfor rammer ikke gudenes vrede oss?'. Atenerne hadde nemlig en forestilling om en alvorlig sykdom som hadde rammet byen engang, noe som ble sett på som et uttrykk for gudenes vrede. Ifølge denne historien gjorde atenerne alt for å blidgjøre gudene, deriblant også bygging av altere til ukjente guder – som en slags religiøs livsforsikring.

Slike spørsmål og innvendinger var selvsagt farget av atenernes ulike livssyn. Ifølge Lukas møtte Paulus representanter for tre ulike *alternative livssyn*, nemlig stoikere, epikureere og folkereligjøse. Mens stoikerne var panteister, trodde epikureerne at gud – eller gudene – var fjerne makter som ikke involverte seg i menneskenes liv. Begge disse filosofiskolene aksepterte på dette tidspunktet populær (av)gudsdyrkelse, som en slags strategisk innrømmelse for å beholde en folkelig appell. Aten var dypt preget av folkereligjøsetet, med en mangfold av religiøse templer, altere og statuer (sml. v.16b). I bakgrunnen – i Lukas sin

fortelling – er også det politiske presset i forhold til keiserdyrkelsen, som grep om seg stadig mer i denne tidsperioden.

I det følgende skal vi se hvordan Paulus som jødisk-kristen apologet møtte disse krevende utfordringene i Aten.

Apologeten Paulus svarer på utfordringene

Paulus oppholdt seg på torget, som i Aten var et levende senter for bl.a. kommers, utdanning og debatt. På denne tida hadde også Areopagosrådet møter på torget, tilsynelatende i form av åpne høringer. Som tidligere nevnt, fikk Paulus en formell invitasjon, som herold for fremmede guder, til å presentere sin sak for rådet. Dermed forandret settingen seg – i det nordvestre hjørnet av torget – fra en slags 'Speakers' Corner' til en åpen høring foran rådet.

Det er tydelig at apostelen aktivt søkte etter mulige *tilknytningspunkter* for evangeliet. Han fant dette på flere måter i det atenske alteret 'For en ukjent Gud' (v. 23). Paulus knytter her an til den erkjennelse av uvitenhet om Gud som dette alteret gir uttrykk for, en slags søkende og lengtende gudstro som kan sies å anerkjenne noe av Guds 'usynlige vesen, både hans evige kraft og hans guddommelighet' (Rom. 1,20). Videre knytter Paulus også an til tradisjonen om gudenes dom (se ovenfor), noe som naturlig introduserer Gud som dommer i v. 30. I tillegg er det ene alteret (som sier at Gud er ukjent) en kritikk av alle de andre alterene (som sier at gudene er kjent). Paulus bruker her tanker fra den filosofiske religionskritikken, ikke minst Sokrates sin krasse kritikk av avgudsdyrkelsen.

Paulus hadde fokusert på evangeliet om Jesus og oppstandelsen i sin opprinnelige forkynnelse på torget. Dette ble dessverre misforstått. I talen for rådet gir apostelen derfor den bibelske *referanserammen* for dette budskapet, nemlig Gud som Skaper, Opprettholder og Herre (v. 24ff). Paulus knytter her an til både stoikernes og epikureernes 'naturlige teologi'⁵ i en elegant argumentasjon, kanskje med bakgrunn i profetord som Jer. 23,23. Mens stoikerne i sin panteisme aner noe av Guds nærhet (immanens), så fastholder epikureerne i sin deisme noe av Guds storhet (transcendens). Paulus bekrefter dermed begge livssyn som del - eller halvsannheter, samtidig som begge kritiseres med utgangspunkt i det motsatte livssyn. Det Paulus her gjør kan beskrives som 'positiv dekonstruksjon', han bekrefter det sanne og avslører det falske i alternative livssyn for at evangeliet kan bli presentert på en autentisk og relevant måte.

Det er helt tydelig at apostelen forutsetter *en felles plattform* ('common ground') i forhold til atenerne. Denne plattformen har både med virkelighet (ontologi) og erkjennelse (epistemologi) å gjøre. Paulus og atenerne lever i den samme grunnleggende virkelighet, – i Guds skapte verden som mennesker skapt verdifulle i sin Skapers bilde, men samtidig også som skyldige syndere overfor den samme Hellige Gud. En personlig bekjennelse til et annet livssyn enn det kristne er derfor ikke bare i konflikt med det bibelske vitnesbyrd men også – på et eller annet punkt – i konflikt med selve virkeligheten. Når det gjelder felles plattform mht. erkjennelse henviser ikke Paulus til Skriften som autoritet i sin tale⁶, siden dette ikke ville gitt mening i det ikke-jødiske, før-kristne og pluralistiske Aten. I stedet finner vi at apostelen i sin argumentasjon henviser til underliggende sannhetskriterier.⁷ For at noe skal være sant må det 1) være språklig og logisk meningsfylt (konsistenskriteriet), 2) samsvarer med det vi ellers vet om virkeligheten (korrespondansekriteriet) og 3) kunne forandre og forvandle (det pragmatiske kriteriet).

Med det som er sagt så langt som bakgrunn er det nå mulig å gjøre rede for den apologetiske *argumentasjonen* i Paulus sin tale. Dette kan uttrykkes som et argument i tre deler for den kristne troens sannhet: a) *Stoikernes panteisme og epikureernes deisme inneholder delsannheter, men en jødisk-kristen 'naturlig teologi' forklarer best Gud, universet og mennesket* (v. 24-29). Dette besvarer spørsmålet om et nytt alter og møter

innvendingene om at kristen tro er 'tåpelig' og 'utenlandsk'. b) *Påstanden at (den jødisk-kristne) Gud har absolutt autoritet er logisk, siden han er Skaper og Opprettholder ('author of life') – og dette igjen utgjør en rimelig grunn for at mennesker nå bør omvende seg* (v. 30-31). Dette møter innvendingen om gudenes fraværende dom, relativiserer andre livssyn og gir grunnlag for å kunne introdusere Jesus på en ny og proaktiv måte. c) *Denne Gud er ikke lenger ukjent, men har åpenbart sitt ansikt og sitt navn i Jesus. Jesu oppstandelse svarer på menneskets dypeste behov, viser at Jesus er unik med absolutt autoritet og er historisk troverdig* (v. 31). Dermed er spørsmålet om Jesus og oppstandelsen besvart – på bakgrunn av jødisk-kristen teisme og i kontrast til stoikerne (sjelens udødelighet) og epikureerne (døden er det endelige).

Av teksten går det fram at Paulus hadde tre *målsetninger* med Areopagostalen, avhengig av den enkelte tilhørers grad av åpenhet. For det første ønsket han å vekke interesse for 'evangeliet om Jesus og oppstandelsen', noe som også skjedde i forhold til en del av tilhørerne (v. 32b). For det andre ønsket han å overbevise atenerne om den kristne troens sannhet, for de som var åpne for å undersøke saken nærmere. Lukas forteller om at flere slike – rådsmedlemmen Dionysios, en kvinne ved navn Damaris og "noen andre" – kom til tro (v. 34). For det tredje ønsket han å konfrontere vantroen, noe som jo også skjer i v. 32a.

Men er dette virkelig Paulus ...?

Det som er sagt så langt gir et klart bilde av hvordan Lukas presenterte Paulus som apologet – som en historisk fortelling (i kortform), som en bekreftelse på sannheten i kristen tro og som en modell for leserne. Men i hvor stor grad samsvarer Lukas sitt bilde ('den lukanske Paulus') med nærliggende tekster fra apostelens egen hånd?⁸

Det synes å være fire tekster fra de paulinske brevene som er særlig aktuelle i denne sammenhengen. *1 Tess. 1,9-10* er sannsynligvis skrevet i samme tidsrom som besøket i Aten. Budskapet til Paulus har også de samme hovedelementene: a) Omvendelse fra avguder til den levende og sanne Gud, b) Guds kommende dom og c) Jesu oppstandelse. *1 Kor. 2, 1-2* beskriver Paulus sin radikale holdning på veien fra Aten (Apgj. 17) til Korint (kap. 18). Apostelen ser fremover mot Korint og tar et oppgjør med sofistisk retorikk (som vektla form heller enn innhold, en intellektualistisk skoleretning som sto sterkt bl.a. i denne byen), ikke et oppgjør med sin egen apologetikk. Dette viser hvordan Paulus tar utfordringene i hver enkelt by på alvor, i pakt med prinsippet i *1 Kor. 9, 19-23* om å være jøde for jøder og greker for grekere – for evangeliets skyld. *Rom. 1,18-23* har en annen målgruppe enn talen i Aten, men begge steder formidles evangeliet i rammen av en jødisk-kristen 'naturlig teologi'. Det samme saksinnhold står i fokus: a) Guds alminnelige åpenbaring er en realitet og fortsatt tilgjengelig for mennesker. b) Synden gjør at mennesket stadig undertrykker og forvrenger denne naturlige bevissthet om Gud, noe som fører til både uvitenhet og skyld.

Sammenligningen med disse fire bibeltekstene bekrefter altså det bildet som Lukas gir av apologeten Paulus i Aten. Enda en grunn til å ta tekstens rolle som mulig modell på alvor!

En apologetisk modell for vår tid

Teksten om Paulus som apologet i Aten utfordrer oss som kristne i vår sekulariserte og pluralistiske samtid. Til slutt i denne artikkelen følger derfor noen sentrale utfordringer fra denne teksten i form av følgende spørsmål:

I hvor stor grad preges vi som kristne av det bibelske livssyn? Paulus ble dypt berørt i sitt indre når Gud ikke fikk æren. Apostelen var i stand til å presentere et helhetlig bibelsk livssynsperspektiv for at evangeliet om Jesus skulle kunne gi mening.

Ser vi som kristne forskjellen mellom 'synagogen' og 'torget'? I vår tid er livssynstorget en realitet, noe som viser seg i forhold til kirke, skole og kirke, samt i mange

menneskers holdninger til aktuelle livssynsspørsmål. Paulus forventet ikke en tilslutning til Bibelen som Guds Ord som en *forutsetning* for å bli kristen, men som en naturlig *følge*. Apostelen aksepterte sannhetskriteriene som utgangspunkt for samtalen og debatten på torget, - i tillit til Gud som sannhetens kilde.

Kjenner vi samtidens aktuelle spørsmål, innvendinger og alternativer? Disse synes ofte å være preget av populær postmodernisme som en aktuell tidsånd: "Postmodernismen går lenger enn det 'moderne' vitenskapelig baserte synet på verden ved å blande en skeptisk holdning til teknologi, objektivitet, absolutter og totalforklaringer med vekt på image og utseende, personlige tolkninger, gleder og utforskningen av ethvert åndelig og materielt perspektiv."⁹ Muligheten i denne postmoderne holdningen ligger i en åpenhet for den enkelte kristnes livshistorie og vitnesbyrd, mens problemet er den underliggende relativismen som gjør at enhver absolutt sannhetspåstand blir sett på som et uttrykk for vilje til makt. Det er også viktig å understreke at postmodernismen ikke er enerådende i vår samtid.

I hvor stor grad er vi som kristne i stand til en 'positiv dekonstruksjon' av andre sekulære og religiøse livssyn? Alle mennesker tror, spørsmålet er på hva og hvorfor. Dersom all sannhet er Guds sannhet er det alltid noe å bekrefte og noe å avvise i ethvert livssyn. Samtidig må det unike i kristen tro fastholdes. På samme måte som med andre livssyn kan også 'positiv dekonstruksjon' brukes i møte med postmodernismen.

I hvor stor grad er vi som kristne i stand til å bruke Paulus sin argumentasjon i Aten?
a) Den bibelske 'naturlige teologi' er mer troverdig enn både ateisme og panteisme, med en bedre forklaring både på universets opprinnelse og struktur og på menneskets særpreg, verdi og ansvar. b) Vår tid forkaster autoriteter og ser derfor på synd som en kulturell konstruksjon. Guds autoritet er imidlertid ikke en manipulerende men en legitim autoritet, siden Gud er vår Skaper og ga seg selv for oss. c) Oppstandelsen taler til vår tid, som er opptatt av – og frykter – døden. I Jesus har Gud fått ansikt og navn, og troverdigheten i evangeliet hviler fortsatt på historisiteten i Jesu oppstandelse.

I hvor stor grad preges vår kommunikasjon på livssynstorget av Paulus' tredelte målsetning? For å kunne vekke ekte interesse for evangeliet må vi gi plass for kreativitet i formidlingen, slik at vår tids altere for en ukjent Gud kan identifiseres.¹⁰ For å kunne søke å overbevise om sannheten i kristen må vi gi plass for systematisk arbeid med åpne argument, og praktisere med visdom og i bønn. For å kunne konfrontere vantroen, der det er naturlig og nødvendig, må vi våge å tale – som Skriften - med både tydelighet og kjærlighet.

Teksten i Apgj. 17 utfordrer på denne bakgrunn til tydelige, åpne og utfordrende argumenter og samtaler på vår tids livssynstorg – om Veien, Sannheten og Livet.

¹ Denne artikkelen er også publisert på *Kulturvinduet* (<http://www.kulturvinduet.no/tekst/7268/Med-Paulus-pa-livssynstorget.aspx>).

² Se også Apgj. 18,4; 2 Kor. 5,11a og 10,4-5; Fil. 1,7 og 16; Kol. 4,5-6.

³ Et voksende antall forskere synes å beskrive Lukas' intensjoner med Apostelgjerningene i pakt med min forståelse her. Følgende utsagn får stå som typisk eksempel: "In a single stroke Luke provided early Christianity with a sense of definition, identity and legitimisation, things Theophilus presumably needed reassurance or more certainty about." (Ben Witherington *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary* Eerdmans 1998, s. 26)

⁴ Det greske ordet som beskriver Paulus sin reaksjon er faktisk det samme som 'epileptisk anfall'. Dette ordet ble brukt i den greske oversettelsen av det gamle testamente (Septuaginta) for å beskrive Guds nidkjærhet.

⁵ Jeg bruker her 'naturlig teologi' i betydningen 'mer eller mindre saksvarende refleksjoner om Gud, universet og mennesket på grunnlag av Guds alminnelige åpenbaring'.

⁶ For Paulus var Skriften normerende norm også i Aten, slik at Paulus sitt budskap innholdsmessig sett helt og holdent var i pakt med det bibelske livssyn. Men på torget var dette en bakenforliggende premiss, ikke en aktiv del av apostelens argumentasjon.

⁷ Tilsvarende argumentasjon med utgangspunkt i sannhetskriteriene finner vi også eks. i Apgj. 26, 24-29.

⁸ Fra en side sett er jo spørsmålet unødvendig, ut fra den forutsetningen at innholdet hos Bibelens ulike forfattere – rett forstått – lar seg harmonisere. De aktuelle paulinske tekstene kan imidlertid utfylle bildet Lukas gir av Paulus som apologet.

⁹ E. David Cook: *Tro på avveier* (Oslo: Lunde, 1999) s. 11.

¹⁰ Aktuelle ressurser finnes på <http://www.damaris.org> - både i form av CultureWatch og Connect Bible Studies.